

Підгорецького монастиря, у вигляді збірника, спорядженого самим автором і присланого на Україну для списування і читання на зборах вірних Він назвав її «Терміною о лжи, которая над истиною у вашей земли царствует», себто виясненням, що таке та неправда — мовлячи виразом нашої су-

2 «О чину прочитания» — з Підгор збір., видав Франко в К Стар 1889, IV с 29, кілька поправок Шурата в львів Записках 87 с 56 Інший варіант, при Краткословн Одвіті, з копії К Дух Акад видав Голубев, Петръ Могила I, дод с 144

3 «Обличеніе дьявола миродержца» з Підгор збірника, видав Франко в К Стар 1889, IV дод с 31, кілька поправок до сього видання подав Шурат у львів Записках т 87 с 589 З копії Київ Д Ак видав Голубев в Архиве Юго-Зап Рос I VII с 19

4 «Писаніе до кн Василя» — з зб Публ Біблютеки, видав Костомаров в Актах Ю З Росси II с. 204, варіанти з Підгор. зб. подав Франко в К Стар 1889, IV с 24

5 «Порада» — з зб Публ Бібл., видав Костомаров в Актах Ю. З Р II с 209, варіанти Підгор зб подав Франко с 25, Шурат у Зап львів. т 87 с 59

6 «Писаніе до всіх в Лядській землі» — з зб Публ Бібл., видав Костомаров в Актах Ю З Р II с. 224, варіант Підгор зб подав Шурат с 59

7 «Писаніе к епископом» з зб. Публ Бібл видрукував Костомаров в Актах Ю З Р II с. 227, і вдруге поправніше (але далеко не ідеально!) звідт ж — еп Порфирій Успенський в книзі Востокъ Христіанскій. Афонъ ч III видд II, 1892 с 1014 Варіанти Підгорецького зб. (де сей твір без кінця) подав Шурат у львів Записках т 87 с 59

8. «Извѣщеніе краткое о латинской прелести» з зб Публ бібл видав Костомаров в Актах Ю З Р II с 254.

9 «О еретикох» з зб Публ. бібл. видав Гн Житецький в К Стар. 1890 VI с 112

10 «Загадка философм латинским» з зб Публ бібл видав Гн Житецький, К Стар 1890, VI, с 116.

11. «Слѣд к постиженію художества» з зб Публ бібл видав Гн. Житецький в К Стар. 1890, VI, с 114

12 «Новина о обрѣтеніи тѣла Варлаама архиеп» з зб Публ бібл видав Гн Житецький в К Стар. 1890, VI, с 114

13 Посланіе Афонітів, опубліковане в острозькій «Книжици» 1598 р. (авторство Вишньського уставив Франко в львів Записках т 36), передрукував Малишевський в II т. своєї праці Мелетій Пигаєв, 1872, с 44 З рукописної «пзншої» копії (львівського братства?) видав Милькович у Monumenta Confraternitatis Staurop Leopoliensis I. II с 881

14 «Краткословний отвѣт Феодула» з копії Київ Дух Ак (дуже несправно чи несправно!) видрукував Голубев, Петръ Могила I дод с. 109

15 Лист до Домнікі — з копії Київ Дух Акад видав Голубев в Архиві Юго-Зап Рос I VII с 26

16 Лист до Йова Княгиницького — з копії К Дух Ак видав Голубев в Архиві Юго-Зап Р. I VII с 36

17 Лист до львівських братчиків — з копії К Дух Ак видав Голубев в Архиві Юго-Зап Р I VII с 24

18 «Зачапка мудрого латынника» з копії К Дух Ак видав (дуже несправно) Голубев, Петръ Могила I дод с 67

19 Лист до кн Вишневецького — з копії К Дух Ак видав Голубев в Архиві Юго-Зап Р I VII с. 37

20 «Позорище мысленное» з копії К Дух Ак видав Голубев в Архиві Юго-Зап Р I VII с 38.

часної моралістичної поезії — що запанувала в світі, вигнавши з нього правду Христову Слово «Терміна» ужива-

З трьох старих копій творів Вишенського досі скільки-небудь обслу-вано дві. Збірник Підгорецького монастиря обслудував Франко і вдруге Шурат — сей доходить до висновку, що хоч ся копія не була автографом, але являється найближчою до протографа Збірник Публ бібл (з старим витиском. ex biblioteca акаса gelіпа) обслудував Гн Житецький Натомість збірник б Царського використувано тільки в пізнійшій копії К Дух Академі, до оригіналу ж його досі ніхто не звертався. Тепер копія К Дух Академі затратилась, і нову копію споряджено для Археограф Комісії Укр Академі Наук, з перевозору збірника кол № 486 бібліотеки Царського (описаної Строевим), що потім перейшов до бібліотеки Уварова (тут № 632), а тепер переховується в Московському Історичному Музеї Історичний Музей був ласкав надіслати сей збірник до нашої Археографічної Комісії, і при сій нагоді і я ним користувався.

Копія списана на папері з знаком 1817 року, від початку до кінця Перш 217 карток малого кварто займає «Книга о правдивой единости правосвѣрныхъ христіанъ церкви восточной Тамъ же и противъ апостатовъ и о ихъ лживой уни Милостію и помощію божією, а за благословеніємъ старшихъ через іеромонаха Захарію Копистенского написано» Потім, через дві вenumеровані картки від 218 і до кінця (к 536) — ідуть писання Вишенського. Починаються таким заголовком «Преподобнаго и блаженнаго отца Іоанна Вишенскаго братствомъ писанъ до Львова братству ради вѣры и повсюду» Се може бути заголовком листа до Львівського братства, що стоїть на першим місці, — а може й цілого збірника. Писання йдуть у таким порядку. Братству Львовському (п 218—221), Домнікі (л 222—237), отцу Іову (л 237—9), Мих. Вишневецькому (л. 239—40), Зачапка (л. 241—301), К прочитателю (л. 301—2), Краткословный отвѣт Феодула (л 303—358), (чин) читання сего писання (л 359—360), К прочитателю наединѣ (л 361—2), Обличение дьявола (л 362—372), Василю Острозькому (л 372—384), «Буди же вамъ извѣстно» (Порада (л 384—428), Тебѣ в земли Польской будущему народу (л 429—438), Вельможнымъ панамъ архієпископамъ (л 439—518), Позорище Мысленное (л. 519—536) Порівняння варіантів статей, спільних з збірником Підгорецьким і Архангельським (Публ бібл), показує, що архетип збірника б Царського різнився від одного і другого, але загалом тексти всіх трьох подібні, тільки в Писанню к єпископомъ єсть значні різниці текст Царського не має кінця, але має кілька місць, пропущених в Арханг. (в Підгор текст ще більш кущий, ніж в ркп Царського). Для інших творів зб Царського также дає чимало цінних варіантів (почасти вказаних у дальших моїх витягах), так що при виданні він мусить братись під увагу Але загалом він дуже несправний Переписувач зб Царського, чи його протографа, ясна річ, був дуже неуважний, дуже часто не розбирав і не розумів тексту, а при тім ще ставив своїм завданням всяко вигладжувати українськими й полоніськими мови Вишенського і заступати їх виразами ходячої церковнослов'янської і російської мови Часом се він робить впопад, хоч приблизно, часом зовсім псує зміст. Коли зам «нехай» пишеться «пустъ», зам «пиха» — «гордость», зам «чоботь» — «сапогъ», зам «мають» — «имѣють», зам «чы не лѣпше» — «не лучше ли» і под, то се зрозуміло Каля поруч того «але» систематично заміняється через «или» — що цілком калічить зміст, зам «мнѣмати» — «внимати», зам «червонихъ» (золотих) — «красныхъ» А трапляються такі, напр, резульвати одного і другого нерозбирання, нерозуміння і «русифікації» тексту зам «мнѣмаю» — «мнѣ имѣю», зам «чячку» — «частку», зам «фольварки» — «варварский», зам «шпетностію и нѣкчеміюстю» — «доброю иночестію», зам «на спрсного» — «напрасного», зам «очекиваючи» — «океветаячи», зам «трактовати» — «страсти ковати», і т д Через те доволі часто буває так,

лося в значенні чорновика брульона, начерка¹ — але контекст тут може вказувати на значення змістовніше: означення, дефініції: що таке «лож»². Так, як в одній з статей ставиться на початку питання, що таке «прелесть», в іншій — що таке «ересь». З усякою правдоподібністю можна прийняти, як се робиться звичайно, що се перша збірка писань Вишенського. Дати вона не має, час написання заведених до неї творів викомбінується з різних внутрішніх вказівок: от зміст збірника, зроблений самим Вишенським:

I Обличеніє диявола миродержца и прелестный ловъ его вѣка сего настоящаго

II Писаніє до князя Василя³ и всѣхъ православныхъ христіан, ознаймуючи, якъ восточноє вѣры вѣрніи на опоцѣ или на камени вѣры Петровы неподвижно и непрелестно стоятъ, а врата адовы ихъ одолѣти никакоже не могутъ, прочіи же вси отпали въ прелесть, заблудили и въ адъ адовыми вратами затворени суть. В немъ же и погребъ невѣрю папы римскаго и єму послѣдующихъ

III Порада, како да ся очиститъ церковь Христова, заплюгавленная лживыми пастыри и нечестнымъ житіємъ оныхъ и всѣхъ имъ послѣдующихъ, и которіи смрадъ поганскій въ здонравствѣ ся въ христіанехъ. Зде же о поруганію иноческаго чина отъ свѣтскихъ и мирскаго житія челоувѣк, и что єсть таинство иноческаго образа лѣпо утваря, и прочая

IV Писаніє до всѣхъ общє в Лядской земли живущихъ⁴, да ся покають къ Богу, показуючи, каковы плоды Лядское земли жителей

V Писаніє къ утекшимъ отъ православноє вѣры епископомъ, о имени згоды в книжкахъ отъ нихъ выданое, показуючи, яко тая згода не такими якожъ они безлюдными в вѣрѣ и житіи чинена и единена быти маєт, но святыми и духовнаго розума достигшими. И на прочая хулы, ложъ и клевету отъ нихъ на благочестіє і єму послѣдующихъ рыгнуеную отповѣди і обличеніє, откуда сию мудрость и розум постигли, которымъ такъ безбожне мудрѣствовати ся отури

VI Извѣщеніє краткое о латинской прелести, заблужденіи отъ пути истиннаго, лжи и хоробѣ смертоноснаго и погибелю вѣчнаго смердящаго мудрования еже о вѣрѣ, о цркви, о началствѣ, о ложномъ чистцѣ, и прочая.

VII О еретикохъ — что єсть имя ересь, и что благочестіє.

VIII Загадка философомъ латинскимъ.

IX. Слѣдъ краткій привѣдѣный къ постиженію⁵ и изученію художества, приводящаго къ царѣствующей безсмертной и вѣчной правдѣ

що тильки за поміччю паралельного тексту можна зрозуміти текст б Царського, а там, де нема паралельного тексту, — часом не можна й вгадати, що стояло в оригіналі Вишенського. Тим пояснюється така маса прогалин, означених і неозначених, у виданнях Голубєва стрічаючи неясні місця, він або справляв їх, не подаючи дійсних лекцій рукопису, або пропускав часом викрапковуючи, а часом нічим не зазначаючи пропуску.

¹ Так воно вжито, напр., в Мопіа Copіг с 738

² Се було те, що він іншими словами, описово, хоче сказати в «Извѣщеніи о прелести» «Прелесть и ложъ латинскую краткими глаголы по изображенію сему ниже печенному обличѣмъ, да и ихъ ложъ и прелесть познаемъ, и сами въ истиннѣй вѣрѣ пребыти и не поколебати ся себе укрѣпимъ и утвердимъ» (с 256)

³ До князя Острозького, що звався Костянтином на честь батька, а хрещений був іменем Василя

⁴ В друк живящих

⁵ В друкъ постыженію.

Х Новина или вѣсть о обрѣтени тѣла Варлаама архиепископа Охридскаго града, въ градѣ Велись убитаго и в рѣку Варьдарь въверженнаго

Франко, пробуючи винайти порядок написання сих творів, вважав найранішим «Новину» (X) — мовляв, Вишенський написав її ще в дорозі на Атос, десь у рр. 1576—1580. По ній він клав «Слѣдъ» (IX) і «Обличеніє Діявола» (I) — мовляв, написані скоро по приході на Афон, у періоді морально-го самовдосконалення автора. І по них, нарешті, «Извѣщеніє», мовляв, написане скоро по появі книги «О вѣрѣ» Василя Острозького (1588), на котру воно посилається, — значить, у роках 1588—1590.

Критика справедливо виказала безпідставність такої хронології для перших трьох творів: вони не мають ніяких хронологічних вказівок, і Вишенський міг їх написати коли-небудь, раніш і пізніш. Натомість «Извѣщеніє», з огляду на згадку про книжицю Василя, і досі кладеться дослідниками на першій місці між творами Вишенського. Розбираючи «латинські прелести», він заявляє тут, що ще про деякі мав замір написати, але побачив, що про них досить написав Василь, тому залишив сей намір. Дістається таке враження, що серед писання наш автор дістав книгу Василя, шойно видану, — отже писав десь у р. 1589—90. З другого боку, влучні помічення Франка про зв'язок «Писанія до всіх в Лядській землі» з меморіалом (запискою) львівського братства 1592 р. дають підставу містити се «Писаніє» також між ранніми, доуніонними творами Вишенського. Інші писання почати мають виразні вказівки на пізніший час — боротьби проти унії, 1596—8 рр., почасті взагалі позбавлені яких-небудь хронологічних вказівок і могли бути (принаймні частини їх) написані тоді, коли у Вишенського з'явилася гадка послати землякам збірку своїх писань на утвердження в правовір'ї і добрім житті.

Тому, хочаби взяти щось з творів Вишенського як характеристичне для початків його літературної діяльності, приходиться вибирати між сими двома: «Извѣщенієм» і «Писанієм до всіх в Лядській землі». Я думаю, що треба виходити від «Писанія».

Вглублюючися в психологію людини, що втекла з світу, замкнулася на ряд літ у самотній печері і потім знову виступає перед світом у ролі учителя і народного вождя, треба припускати щось спеціальне, що вивело її з сфери самовдосконалення і попхнуло на дорогу соціальної активності. Думаю, що вказані Франком подібності в змісті і вислові між «Писанієм» і львівською запискою дають сей момент, вказу-

ють той імпульс, що перетворив мніха Івана з Вишні з самітнього афонського анахорета в народного трибуна України.

Се був конфлікт львівського братства з своїм владикою. Що стояло за лаштунками його, се відкрилось сучасниками тільки згодом. Ми тепер знаємо се документально. Се була конспірація наших митроносних шляхтичів, під проводом Балабана, проти міщанства, що під протекторатом патріархів хотіло взяти їх під контроль. У першій половині 1590 р в Белзі відбувся перший з'їзд владик, де було рішено перейти під зверхність Римської курії, щоб утекти від сих міщанських претензій. Змова ся довго зоставалася секретом, але Балабан, покладаючись на неї, розпочав зараз же, в другій половині 1590 р., гостру кампанію проти львівського братства і zarazом проти митрополита, що хотів використати сварку братства з своїм владикою, аби відновити свої зверхні права над львівським владичтвом як вікаріатом митрополії. Ситуація була незвичайно складна і напружена, між іншим — ще й через дуже хитке і необчислиме поводження царгородського патріарха Єремії, зверхника української церкви, що легко піддавався впливам то одної, то другої сторони, різко міняв курс, видавав дуже гострі, безоглядні і суперечні з собою розпорядження, і се сприяло появі різних фальсифікатів, самозваних уповажених, виникали оправдані і неоправдані підозріння різних закулісових інтриг, і т. д. ¹. Серед самого міщанства зазначився небезпечний розділ між партією братською і владичою, котру братство з великими зусиллями зломало і собі підпорядкувало ², і таке інше.

В сих обставинах протягом 1592 р. братство кілька разів звертається безпосередньо до царгородського патріарха Єремії і до його ближчого товариша, патріарха александрійського Мелетія Піги, шукаючи їх підтримки проти противників, головно проти владики Гедеона Балабана, і zarazом освідомляє їх про відносини і церковне життя.

До нас заховалось кілька таких листів, з додатком окремої записки про стан української церкви. Я думаю, вони були писані дідаскалом братської школи Стефаном Зизанією (Куколем) ³, одним з видніших сучасних діячів — парою до Вишен-

¹ Докладніше про се в Історії України т. V с. 549 дд.

² Monumenta Confraternitatis Leopoliensis, особливо документ ч. 172 й ін.

³ Крім загальних міркувань — що Стефан весь сей час був головною науковою силою братства як дідаскал братської школи від самого заснування її, я бачу доказ авторства його в словах листа з 6 лютого, де оповідається, що братство мусило скоротити свою школу через протидіяння владики «отпустихомъ даскаловъ Кирила въ градъ Виленскій, Лаврентія же въ градъ Берестейскій, и инны инде розидоша ся, Стефан же zde пребываеть» (Mon. Conf. I с. 340).

ського по своїм прикметам перебіця і агітатора, тільки з тою різницею, що тимчасом як Вишенський воював пером, з афонського віддалення, Стефан був людиною безпосередньої акції, чоловіком вулиці — далеко меншої літературної репутації (і таки очевидно — далеко меншої здібності), а більшої безпосередньої активності. Відкладаючи на пізніше мову про його головний літературний твір, який маємо з його іменем, я тут уважаю потрібним навести в шлості сю записку, додану до листа з 7 вересня 1592 р до патріарха Єремії, як цікавий літературний твір і як правдоподібний прототип — джерело й імпульс «Писання» Вишенського. се надає йому спеціальний інтерес, незалежно від визначного загального соціально-історичного значення сього листування. (З сього погляду ці братські листи 1592 р дуже інтересні як один з найбільш виразних для нас документально захованих виступів українського міщанства проти шляхетської конспірації) Завважу, що ми маємо сю записку в копії, так, як її вписано в тогочасну книгу братської кореспонденції — не знати, чи як український першовтір, чи як переклад грецького тексту; синтаксичні неправильності українського тексту скорше промовляють за сю другу можливість¹.

Святыи владыко наш! Многажды пишуше о исправлении ся молитвенныя наша словеса ко твоему престолу величеству, нынѣ же конечнѣ вся по ряду добре свѣдуше возвѣщаваемъ, предстояще лицу твоему и вседе на соборехъ сущим — нам исправления ищуще и от всѣх окресных стран всякия помощи улучити чающе и не могуше успѣти, и вся настоящая и хотящая в нас нѣкая явитись возвѣщаваем

Первѣ же вси, твоя святыня, яко в нас мнящи ся быти святители сущи ж по истинѣ сквернителе иночествовати обѣщающе ся и со женами невозбранно живуще Нѣцыи же многобразни святительствующе², прочи же съ блудницами чада родиша Аще сидевы святители суше, священником таковым мнит ся пребыти! Егда же обличаше их на соборѣ явѣ пред всѣми митрополит, дабы священницы престали священства, священницы же отвѣщаша «да престанут первѣ святителѣ своего святительства, послушают закона, да же и мы ихъ послушаем — «Миру горе от соблазн!»¹ А егда же бывшу изысканию о монастырех, яко епископи похитивше себѣ архимандритства и игуменства, возведше во монастырѣ соплеменников своих и урядников мирских и вся церковная истощивше и иночество испразднивше, по немже и лаятелей и псов в монастырѣ воведше, и дабы от рода в род по племени подавственно монастырѣ начальствовали³, — и того ради везде иноковъ и священников

¹ Друкована вона була в Актах Зап Росі IV с 45 (і з сього видання звичайно цитується), новіше і поправніше, але теж повне явних помилок видання в Monumenta Confr Leopoldi ч 2456 Далше я зазначаю деякі значніші поправки, а цілком дрібні даю без застережень, правопису сеї копії не додержуюся теж

² Се бойове тоді питання, не в час підняте патріархами проти української практики що чоловік, який був більш ніж раз жонатий, не може бути священний в ніякі церковні чини

³ Аби дідично (наслідственно) начальствовати в монастирях у своїм роді, дістаючи королівські подавання для свого племені

ис обрѣтаєт ся, в монастырех же мирсты священницы нѣкогда совершають. Єгда же о ересех възсканю бывшу, обрѣтєс церков нашего православия всякого зловѣрья и зловолєния исполнена. Людем же в недоумѣни смущаемѣмъ суще, погибати время настоитѣ! Мнози же совѣтъ утвердиша предати ся римскому единопачалю архиерейству, утверждающе себѣ да пребудут под папоу римскимъ, совершающе вся своя въ церкви по закону греческия вѣри невозбранно, — понеже и календар новый раздѣляетъ нас сугубо, праздновати (же) отъ обоуду запрети ся намъ. И сей совѣтъ доселѣ пребываетъ Римский же папа послав нѣкоего ерея своего повелѣвающе по всѣхъ церквахъ своихъ zde кваснымъ хлѣбомъ службу совершати и соединяющєся симъ общениемъ церквамъ нашимъ. Яже и zde во Лвовѣ збыст ся Нѣкий же єзуита вилєнский Петръ Скарга выдруковалъ книги о вѣрѣ своей и о греческомъ заблужденіи глаголюще, и кролеви сє писаніє вручилъ, да всякими грады мирская власти потрясе нас, и готовивъ ся по своему хотєнію совершити.

Людиє же сє розсудиша, яко можеть вѣра Христова под римскою властью правовѣрно исповѣдати ся, яко же изъ начала¹ бысть. Понеже безначаліє во многоначалш нашемъ обрѣтаєт ся, и законы отеческия попрапа сущє и православіємъ лицємѣрствующихъ ся² учителей лжа покры церковь, и оскверни ся земля в дѣлѣхъ ихъ. Смыслия да умолкнетъ нынѣ, яко день золъ естъ!³ Уже бо второе вси благороднѣйшіє панове земли Литовскія пословъ своихъ отъ братства⁴ к намъ посылають ищущє в насъ священника и учителя, якоже Ахав алчнымъ конемъ своимъ травы, глада ради, умноживша ся на земли ради студныхъ священниковъ. Исчезе⁵ въ болѣзни животъ нашъ и лѣта наши во въздыханіихъ, и изнеможе нищєтою крѣпость наша. Понеже нечестіє обожи ся в насъ, яко нѣци ся глаголемы бози отъ различныхъ нечистоты обожиша ся, да будутъ честь божія в твоей святительской области согрѣшати⁶.

Сего ради всегда и нынѣ яко последнее⁷ молимъ твоего святительства, да не яко оклеветаніє нѣкое отъ насъ сѣя пріємъ, но яко испытанію и исправленію и отмищенію внимаи! Не рци, яко мали нѣцисьє чєловѣци възвѣщають, но разсудителнѣ внемли и възвѣсти сѣя всему чєсному собору, дондєже прочая услышавши. Помяни пророкомъ рєченная о пастырєхъ «Жерцы єго отвергоша ся закона моего, и оскверниша святая моя, между святымъ и сквернавымъ не разлучиша, и между нечистымъ и чистымъ не разлучиша, и пророци єго помазующє сѣя сами. И възскахъ отъ нихъ мужа живуща правѣ и стояща отинудѣ предъ лицемъ моимъ во время гнѣва, якоже не до конца погубити єго, и не обрѣтохъ. И возліяхъ на ня ярость свою во время гнѣва моего, яко скончати ся. Пути ихъ на главы ихъ дахъ, глаголетъ Господь. Се азъ предаю тѣя во руцѣ ихъ ненавиждши, и отъ нихъже отступи душа твоя, и сотворятъ во тебѣ в ненависти и возмутъ сѣя труды твоя и дѣлєса твоя. И будєши нагъ и со студомъ, и открыєтъ ся студѣніє блужєнія твоего и нечєстїа твоего. блужєніє твое сотворитъ тебѣ сє»⁸.

¹ Друк и значалѣ

² Що лицємирно удають з себе православнихъ

³ Такъ реставрую я сє мїсце, признанє незрозумїлимъ у першомъ виданні і хибно надрукованє в другімъ, змїстъ ясний людемъ мудримъ нема життя, — сє, мабуть, натяк на тє розіслання «дїдаскалів» зї Львова, що вище

⁴ Попереднього року воевода мїнський Богдан Солїга просивъ львівське братство прислати вилєнському доброму дїдаскалу (Mopum Confr ч 201), і в відповїдь, мабуть, на сє прошення пїслано туди дїдаскала Кирила

⁵ В друкъ. Йше же, в I видъ вїрно исчезє

⁶ Мїсце видимо полсвованє, але безъ оригіналу не рїшаюсь його поправити

⁷ Мабуть, у розумїннї востаннє Листъ бувъ писаний з привоуду грамоти, нїбито патріаршої, котримъ спїръ братства з владикою рїшався в користь владыки

⁸ Цитата з проръ Єзекїля. Цїкавий цей нахил до старозавїтного пророчого тону, такийъ характеристичний для Вишенського — і для прєсвїтеріанско-кальвіністів!